

GÜMRÜK BİRLİĞİNİN TÜRKİYE DIŞ TİCARETİNE STATİK ETKİLERİ: 1980-1995 / 1996-2013 KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Nurdan KUŞAT*

Alınış Tarihi: 14 Şubat 2015

Kabul Tarihi: 20 Ağustos 2015

Öz: Türkiye 1980'lerden itibaren uygulamaya başladığı ihracata dönük sanayileşme stratejisi ile dış ticarete liberal politikaları benimseyerek, dışa açık ülke statüsü kazanmış olan bir ülkedir. 1995 yılında AB ile oluşturulan Gümrük Birliği (GB) sonrasında bu politikayı daha kapsamlı uygulama imkanı bulmuştur. Bu sayede AB ve küresel pazara avantajlı bir şekilde giriş yapabileme şansı yakalamış, ama aynı zamanda da iç pazarını AB'nin güçlü rekabetine açmak zorunda kalmıştır. Bu anlaşma ile küresel liberal ekonominin standartlarına uyum çalışmaları ivme kazanarak, uluslararası piyasalarla bütünleşme sürecine girilmesi büyük ölçüde teşvik edilmiştir. Fakat bu yapılanma, AB ile tam üyelik aşamasında GB modelinin kullanıldığı ilk ve tek örnek olması nedeniyle, Türkiye ekonomisinin bu süreçten nasıl etkileneceği konusunda pek çok tartışmayı da beraberinde getirmiştir.

Bu çalışma ile GB'nin imzalandığı 1995 yılından 2013'e kadar geçen süreçte, GB'nin Türkiye dış ticaretine statik etkileri incelenmektedir. Çalışma sonucunda Türkiye'nin Gümrük Birliği'nden beklediği statik refah etkilerinden tam manasıyla yararlanamadığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gümrük Birliği, Avrupa Birliği, Dış Ticaret, Statik Etki, Türkiye

STATIC IMPACTS OF THE CUSTOMS UNION ON TURKISH FOREIGN TRADE:

A COMPERATIVE ANALYSIS OF 1980-1995 / 1996-2013

Abstract: Through liberal policies in foreign trade and the export-oriented industrialization strategy, Turkey has gained the status of an outward-oriented country since the 1980s. After the custom union signed with EU in 1995, this policy had wider opportunity to application. The CU has made it possible for Turkey to enter the EU and the global markets with an advantageous position. However, it has also opened Turkey's domestic markets into the EU's fierce competitive environment. Through this agreement, efforts to align Turkish economy with the standards of global liberal economy have gained pace, and the process of integrating into global markets has been encouraged. However, since this agreement has been the first and only one signed in the full-membership accession period, it has brought about numerous debates as to how Turkey would be affected by the process.

In this study, the static effects of the CU on Turkish foreign trade in the period between 1995 and 2013 are examined. The study led to the conclusion that Turkey has failed to fully benefit from the static wealth effects that it had originally expected from the CU.

Keywords: Customs Union, European Union, Foreign Trade, Static Effect, Turkey.

---

* Öğr. Gör. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi, Eğirdir Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü

I. Giriş

Türkiye-Avrupa Birliği (AB) ilişkileri -Avrupa Ekonomi Topluluğu'na (AET) 1959 Temmuzunda yapılan ilk başvuru dikkate alınmazsa- 1963 tarihli Ankara Anlaşması ile başlamıştır. Ankara Anlaşması, AET'nin temel anlaşmalarından olan Roma Anlaşması'na dayanmakta ve anlaşmanın temel amacı “Türkiye ekonomisinin kalkınmasının hızlandırılması ve istihdam seviyesinin yükseltilmesi ve hayat şartlarının iyileştirilmesini sağlama gereği ile taraflar arasında ticari ve ekonomik işbirliğini teşvik etmek” olarak belirtilmektedir (Karluk, 1993:309).

Ankara Anlaşması'nın 28. maddesi anlaşmanın nihai amacını Türkiye'nin üyeliği olarak belirlemekte ve bu amaca ulaşmak için Türkiye'nin önüne 3 aşamalı bir geçiş modeli getirmektedir. I. Aşama Hazırlık Dönemi olup 5 yıl için planlanmış, ama 8 yıllık bir süreyi (1964-1972) kapsamıştır. II. Aşama olan Geçiş Dönemi 12 yıl olarak planlanıp 22 yılda (1973-1995) sonlanmıştır. III. Aşama olan Son Dönem ise 1 Ocak 1996'da Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girmesi ile başlamış ve ne zaman tam üyelik gerçekleşirse o zaman tamamlanacak bir süreci içine almaktadır.

Türkiye, tam üyelik aşamasının son dönemi olan GB ile üçüncü ülkelere kıyasla AB'ye kısmi olarak avantajlı bir şekilde giriş yapabilme şansı yakalamış, ama iç pazarını da AB'nin güçlü rekabetine açmak zorunda kalmıştır. Ayrıca koruma oranlarında gerçekleştirilen düşüşlerden kaynaklanan gelir kaybını telafi edici uygun makro ekonomi politikalarının kullanılmaması ithalat artışlarına sebep olarak dış ticaret açıklarını hızlı bir şekilde yükseltmiştir (Tüzmen, 2004). Diğer taraftan GB sonrasında ihracatın da kendisinden beklenen performans artışını gösteremediği gözlenmiş ve bu durum genellikle yaşanan küresel krizler neticesinde ortaya çıkan dış pazar daralmaları ve rekabet şartlarında artan olumsuzluklarla ilişkilendirilmiştir. 2001 yılı itibariyle uygulamaya giren “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” çerçevesinde uygulanan kur politikası ile dış ticaret dengesinin bir ölçüde iyileştirilmesi ve bu durumun AB ile dış ticaret alanında da olumlu yansımaları mümkün olabilmektedir.

Bu çalışma ile GB'nin yürürlüğe girdiği 1996 yılından 2013 yılına kadar geçen 17 yıllık süreçte, bu entegrasyonun Türkiye dış ticaretine statik etkilerinin incelenmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda giriş bölümünü takip eden ikinci bölümde Türkiye'nin GB hikayesine kısaca yer verilmekte, üçüncü bölümde GB çerçevesindeki uluslararası entegrasyonların dış ticaretteki statik etkileri konusunda kısa bir bilgi sunulmaktadır. Dördüncü bölümde GB'nin dış ticaret üzerindeki statik etkileri literatür bazında tartışılmakta ve son bölümde de 1980-1995 ve 1996-2013 dönemleri karşılaştırılmak suretiyle bu entegrasyonun Türkiye dış ticaretindeki statik etkileri dış ticaret verileri yardımıyla değerlendirilmektedir. Sonuç bölümünde ise yapılan çalışmanın sonuçları yorumlanmaktadır.

II. Gümrük Birliği ve Türkiye

1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile resmi bir hüviyet kazanan GB, AB ile Türkiye arasında sanayi malları ve işlenmiş tarım ürünlerinin serbest dolaşımına ilişkin bir ekonomik entegrasyon modeli olarak ifade edilebilirken (Çak ve Çak, 2007:39), bazı petrol ürünleri, perakende satışa arz edilmeyen pamuk ipliği, diğer işlenmiş pamuklu dokumalar yada ince hayvan kılından yapılma makine halıları bu kapsamın istisnalarını oluşturmaktadır (Taşdemir, 2008a:25). Bu entegrasyon sonucunda Türkiye mevcut mevzuatını AB ile uyumlaştırmak adına yeni düzenlemeler gerçekleştirme yükümlülüğünü üstlenmiştir. Bu düzenlemeler öncelikle dış ticaret ve rekabet alanında kendisini gösterse de, Türkiye ekonomisini ilgilendiren pek çok farklı alanı da kapsamaktadır. Bu yeni yapılanmayı gerekli kılan şartlar AB Ortak Ticaret Politikası'nda açıkça ifade edilmektedir.

AB'nin Ortak Ticaret Politikası Avrupa Topluluğu'nu kuran anlaşmanın (ATA) 23. maddesinde üye ülkeler arasında tüm malların serbestçe dolaştığı bir GB'ye dayanan ve üçüncü ülkelere karşı Ortak Gümrük Tarifesi uygulamayı kapsayan bir yapıyı ifade etmektedir (Taşdemir, 2008b:5, 9-10). Fakat görünen odur ki; Türkiye-AB ilişkilerinde GB süreci Türkiye açısından farklı uygulamalara tanıklık etmiştir. GB ile üye ülkeler arasında ticarete konu olan tüm malların serbest dolaşımının sağlanması yerine, Türkiye sadece bazı mallarda serbest dolaşım hakkını elde edebilmiştir.

GB'nin imzalanmasını takip eden ve 1999'a kadar yaşanan süreç AB ve Türkiye arasında politik ve ekonomik açıdan olumsuz ve sıkıntılı gelişmeleri içine almaktadır. GB sonrası gerçekleştirilen 1997 Lüksemburg Zirvesi, 1998 Cardiff Zirvesi ve 1999 Köln Zirvesi; Türkiye'nin Yunanistan'la olan ilişkileri, Kıbrıs ve Güneydoğu sorunu gibi siyasi şartlar başta olmak üzere siyasi ve ekonomik reformların yetersizliği ön kabulüyle olumsuz gelişmelere sebep olmuştur (Dura ve Atik, 2007:502-505). Günümüzde bu sıkıntılar o dönemdeki kadar büyük bir önem taşıyor gibi görünmekle birlikte, Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği süreci eski muallaklığından herhangi bir şey kaybetmemiştir.

13 Ekim 1999 tarihli İkinci İlerleme Raporu ile Türkiye nihayet "Tam Üyeliğe Aday" ülkeler arasında gösterilerek, Aralık 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin "Aday Ülke" statüsü resmen kabul edilmiştir (Dura ve Atik, 2007:505). Bu Zirve ile Türkiye diğer adaylarla aynı konumda sürece dahil olmuş ve ilk Katılım Ortaklığı Belgesi 8 Mart 2001'de AB'ce kabul edilmiştir (Polat, 2013:185). Katılım Ortaklığı Belgesi ile Türkiye'nin AB'ye tam üyelik sürecindeki en önemli adım olarak kabul edilen yasal işlemin gerçekleşmesi sağlanmıştır.

17 Aralık 2004'de Brüksel Zirvesi'nde Türkiye'nin Kopenhag Siyasal Kriterleri'ni yeterli düzeyde sağladığı kabul edilerek, 3 Ekim 2005'de tam üyelik müzakerelerine geçilmesi kararlaştırılmış ve AB tarafından belirlenen 33 Fasil günümüze gelene kadar bazen müzakerelere açılarak, bazen kapatılarak Türkiye-AB ilişkileri hep gündemde kalmıştır (Polat, 2013:185-191).

GB'nin oluşturulmasından sonraki dönemin Türkiye-AB ilişkilerine yansımalarının istikrarsız bir yapı ortaya koyduğu aşıkardır. Bazen iyileşen, bazen kopma noktasına gelen ilişkiler bunun en önemli göstergesidir. Günümüzde ise bu istikrarsız yapı Türkiye-AB ilişkilerini şekillendirmeye devam etmektedir.

III. GB Statüsündeki Entegrasyonların Dış Ticaret Üzerine Olası Statik Etkileri

“Ekonomik Entegrasyon” kavramı kapitalist sistemin baskıları ve liberal dış ticaret anlayışının genel kabulü ile uluslararası iktisat literatürüne girerek, küresel ekonomik düzene yeni bir boyut kazandırmıştır. Ekonomik entegrasyonlarda temel amaç; dünya ticaretini kısıtlayıcı her türlü engelin kaldırılması ve dış ticaret yerine gittikçe yaygınlaşan bölgesel ve küresel ticaret olgusunun yerleştirilmesidir.

Balassa (1961:21) ekonomik entegrasyonları dört grup altında toplar. Bunlar: (1) Serbest Ticaret Bölgesi, (2) Gümrük Birliği, (3) Ortak Pazar ve (4) Ekonomik ve Parasal Birliktir. Karluk (2013:284) ise GATT/GATTS kapsamında beş ekonomik entegrasyon türü olduğunu belirtmekte ve yukarıdaki entegrasyonların başına Tercihli Ticaret Antlaşmaları'nı yerleştirmektedir.

GB ülkeler arasında en yaygın olarak görülen ekonomik entegrasyon türlerinden bir tanesidir. Bu entegrasyonda anlaşmaya taraf olan ülkeler arasındaki gümrük tarifeleri ve kotalar kaldırılarak, birlik dışında kalan ülkelere karşı ortak tarifelerin uygulanması söz konusudur (Seyidoğlu, 2013:238). Gümrük tarifeleri üzerinde gerçekleştirilen bu uygulamalar ekonomiler üzerinde dinamik ve statik etkilerin ortaya çıkmasına sebep olur. Tek bir piyasanın yerine ortak ve geniş bir piyasanın oluşturulması ile kaynak arzında, üretim yönetiminde ve teknolojiye yaşanan değişim ile ortaya çıkan etkiler dinamik etkiler olarak isimlendirilir ki (Seyidoğlu, 2013:239), bu etkiler çalışmamız kapsamında sabit olduğu varsayımı altında değerlendirilmektedir. Ekonomik entegrasyon sonrası mevcut teknoloji seviyesinin ve ekonomik yapının sabit kaldığı varsayımı altında, kaynakların yeniden dağılımı nedeniyle ortaya çıkan etkiler ise statik etkiler (Kösekahyaoğlu, 2012:106) olup, bir defaya mahsus olmak üzere, entegrasyona giren ülkelere ortaya çıkar ve (1) Üretim Etkileri, (2) Tüketim Etkileri ve (3) Ticaret Hadlerindeki Etkiler olmak üzere üçe ayrılırlar (Çelik, 2012:441).

Statik etkiler içerisinde yer alan üretim ve tüketim etkileri aynı zamanda potansiyel refah etkileri olup (Karluk, 2013:289) ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerle entegrasyon üyesi ülkelerin ekonomik verileri üzerinde önemli rol oynamaktadır. Çolpan Nart (2010:2875) ticaret yaratıcı etkiyi, birlik içi pahalı üretimin yerini göreceli olarak daha ucuza üreten başka bir üyeden yapılan ithalatın alması, ticaret saptırıcı etkiyi ise üye olmayan bir ülkeden yapılan daha az maliyetli ithalatın yerini göreceli olarak daha fazla maliyetli olan birlik içi bir ülkeden yapılan ithalatın alması şeklinde tanımlar. Bu etkilerin

refah kazançları ise iki bölümden oluşmakta; bir tanesi yüksek maliyetli ülkede üretimin azalması sonucu ortaya çıkan üretim kazançları olurken, diğeri tüketicinin daha düşük bir fiyattan malı satın alması sonucu ortaya çıkan tüketim kazançları olmaktadır (Gökdemir ve Karaman, 2008:279).

Bu uygulama sonucunda da entegrasyona dahil olan ülkeler arasında ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı bir takım etkilerin gelişmesi aşıkardır. Ticaret yaratma etkisinde birlik içi ticaretin artan boyutu olumlu, ticaret saptırma etkisinde birlik dışı ticaretin azalan boyutu olumsuz olarak değerlendirilmektedir. Seyidoğlu (2003:206) bu durumu, bölge dışına ortak gümrük tarifeleri uygulanmasının bölge içi ticareti geliştirirken, bölge dışı ticareti etkileme kabiliyeti olarak değerlendirmektedir.

Nihayetinde bu değerlendirme şekli de ekonomik entegrasyonların birlik dışında kalan ülkelerle birliğe yeni üye olan ülke arasındaki ticaret üzerinde bir takım etkiler yarattığını teyit etmektedir. Bu etkilerin genellikle birlik dışında kalan ülkelerle birlik üyesi ülkeler arasındaki ticareti azaltıcı yönde gelişmeler yaratacağı genel kabulü yaygın olsa da; Karluk'un (2013:323) da belirttiğı gibi bazı durumlarda bu etki sanıldığı kadar güçlü olmamaktadır. Bunun sebebi ise genellikle oluşturulan entegrasyonun yeterince büyük olmaması ve bazı hammaddelerde dışa bağımlılığın devam ediyor olmasıdır (Karluk, 2013:323).

A. GB'nin Üretim Etkileri

Entegrasyon sonrası ortaya çıkan ya da çıkacak olan üretim kazançları ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkiler sonucunda kendisini gösterir. GB bir ekonomik entegrasyon türüdür. Bu entegrasyon sonucunda da entegrasyona dahil olan ülkeler arasında ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkiler gelişmesi aşıkardır. Ticaret yaratma etkisinde birlik içi ticaret artışı olumlu değerlendirilirken, ticaret saptırma etkisinde birlik dışı ticaret azalışı olumsuz değerlendirilmektedir. GB ile ulaşılması arzulanan sonuçlardan bir tanesi de bölge içi ticareti genişletmek olduğu için bu iki farklı sonucun ortaya çıkma olasılığının varlığı entegrasyona giren ülkeler için zorlayıcıdır. Ayrıca ticaret saptırıcı etkilerin ortaya çıkaracağı kaynak dağılımındaki etkisizlik de düşündürücüdür. Seyidoğlu (2003:206) ise bu karmaşık durumu, bölge dışına ortak gümrük tarifeleri uygulanmasının bölge içi ticareti geliştirirken, bölge dışı ticareti etkileme kabiliyeti olarak değerlendirmektedir.

B. GB'nin Tüketim Etkileri

Entegrasyon sonrası gümrük vergilerinin kaldırılması veya düşürülmesi, entegrasyon öncesinde ithal edilen malların fiyatını nispi olarak ucuzlatarak, yabancı mallara olan talebin artmasına sebep olacaktır. Bu durum ekonomik entegrasyonun tüketim etkisi olarak isimlendirilir. GB ticaret yaratıcı bir etki ortaya çıkarıyorsa tüketim etkisi artacak; fakat ticaret saptırıcı etki yaratıyorsa tüketim etkisi ülke ithalatının ucuz kaynaktan pahalı kaynağa kayması

durumunda azalacak, ithalat ucuz kaynaktan pahalı kaynağa kaymazsa da artacaktır (Çelik, 2012:457).

C. GB'nin Ticaret Hadlerine Etkileri

Ticaret hadleri ihracat fiyatları ile ithalat fiyatlarının birbirine oranıdır. Ülkenin ithal ettiği malların fiyatındaki artış (düşüş) ve ihraç ettiği malların fiyatlarındaki düşüş (artış) bu oranın ülke aleyhine (lehine) geliştiğini gösterir (Yıldırım ve Dura, 2007:145). Diğer bir ifadeyle oranın 1'in üzerinde bulunması ülkenin dış ticaret fazlası verdiğini, 1'in altında bulunması ise dış ticaret açıkları olduğunu anlatır.

IV. Literatürde GB'nin Türkiye Dış Ticaretine Statik Etkileri

Türkiye-AB arasında gerçekleştirilen GB öncesinde ve sonrasında bu Birliğin Türkiye dış ticareti üzerine olası etkileri sürekli tartışma konusu olmuştur. Bu etkiler bazen statik bazen dinamik çerçevede çalışmalarda yer almıştır. Çalışmamız gereği GB'nin Türkiye dış ticaretine statik etkilerinin analiz edildiği bazı çalışmalar ve sonuçları şu şekildedir;

Togan (2000) Birliğe üye olmakla Türkiye'nin AB'ye olan ihracatının önemli oranda değişmediği ve AB'den yapılan ithalatın artış oranının, AB dışından yapılan ithalat artış oranından daha yüksek olduğunu belirtirken, Morgil (2000) GB'nin sınırlı miktarda ticaret yaratıcı etki ortaya çıkardığına ve Türkiye için ticaret saptırıcı etkilere yol açmadığına değinmektedir.

Vergil (2005) çalışmasında GB'nin Türkiye'nin endüstri içi ticaretini pozitif, endüstri dışı ticareti negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Çak ve Çak (2007) Birlik üyeliğinin ihracatın yıllık artış hızı üzerinde anlamlı pozitif bir ilişki bulunmamasına rağmen, üçüncü ülkelere olan ithalatı artırdığı ve dış ticaret hacmindeki artışın ithalat artışı kaynaklı olduğunu belirtmektedir.

Gündüz ve Esengün (2007) Türkiye'nin ithalat değerlerindeki artışın, ihracattan daha yüksek olduğunu ve GB öncesi ve sonrası dönemler itibarıyla dış ticaret değerleri arasında önemli yapısal farklılıklar bulunduğunu tespit etmiştir. Tonus (2007) Birlik sonrasında dış ticaret hacminin artmasına rağmen, imalat sanayinin GSYH içindeki büyüklüğünün artmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Kızıltan ve arkadaşları (2008) GB'ye girişten sonraki 10 yıllık süreçte Birliğin Türkiye dış ticaretini artırıcı etkiler yarattığı yönünde bulgulara ulaşmışlardır. Gökdemir ve Karaman (2008) ise AB'nin Türkiye'nin net refahı üzerindeki etkisinin kısıtlı olduğu sonucuna varmaktadır.

Temiz (2009) GB sonrasında ticaret hacminde artış olmasına rağmen net ihracatta düşüş olduğunu ve bu koşullarda statik etkiler açısından üyeliğin Türkiye lehine ya da aleyhine şeklinde kesin bir değerlendirmesinin yapılmasının zor olduğunu belirtmektedir.

Kalaycı ve Artan (2010) GB'nin Türkiye'nin AB (15) ile olan ihracatını ve AB (15) ülkelerinin birlik içi ticaretini artırdığı, fakat Türkiye'nin ihracat

artışının Birlik içi ticaretten daha az arttığı sonucuna varmışlardır. Çolpan Nart (2010) GB'nin ticaret yaratıcı etkiler yarattığı ve ticareti AB dışı ülkelere AB ülkelerine saptırdığı sonucuna ulaşmıştır.

Literatür taraması sonucu GB'nin statik etkileri konusunda elde edilen bulgular GB'nin Türkiye ihracatı üzerindeki etkilerinin kısıtlı kaldığı ve ithalatı artırıcı yönde gelişmelere sebep olduğu yönünde ortak bir kanı sunmaktadır.

V. GB'nin Türkiye Dış Ticaretine Statik Etkileri Analizi

Bu bölümde GB Antlaşmasının imzalanmasından itibaren, bu birliğe dahil olmanın Türkiye dış ticaretine statik etkileri üç alt başlıkla incelenmektedir. Her alt başlık ise 1980-1995 / 1996-2013 dönemlerindeki gelişmeleri ayrı ayrı ele almakta ve karşılaştırarak değerlendirmektedir. (Değerlendirmede 1980-1995 yılları için AB 27 ülkelerinin, 1996-2013 yılları için AB 28 ülkelerinin TÜİK tarafından revize edilmiş olan verileri kullanılmıştır. Değerlendirmeyi kapsayan yıllar açısından AB üye sayıları farklılık arz ettiğinden AB'ye üye olan ve olmayan ülkeler arasındaki farklılıkların yaratacağı hatalar bu şekilde en aza indirilmeye çalışılmıştır.)

A. GB'nin Türkiye Dış Ticaretindeki Üretim Etkileri

Tablo 1, 1980-1995 dönemindeki, Tablo 2'de GB sonrası dönemdeki (1996-2013) Türkiye toplam ihracatını ve bu ihracat içerisinde AB ülkelerine gerçekleştirilen ihracatın miktar ve yüzdesel paylarını göstermektedir.

Tablo 1. 1980-1995 Dönemi Türkiye İhracatı ve AB 27 Ülkeleri (Bin\$)

YILLAR	Türkiye'nin Toplam İhracatı	Türkiye'nin AB 27'ye İhracatı	Toplam İhracat içerisinde AB 27'nin Payı (%)
1980	2 910 122	1 668 008	57,3
1981	4 702 934	1 807 303	38,4
1982	5 745 973	2 088 923	36,3
1983	5 727 834	2 326 456	40,6
1984	7 133 604	3 070 984	43,0
1985	7 958 010	3 509 054	44,0
1986	7 456 726	3 559 877	47,7
1987	10 190 049	5 269 864	51,7
1988	11 662 024	5 618 036	48,1
1989	11 624 692	5 887 187	50,6
1990	12 959 288	7 485 236	57,8
1991	13 593 462	7 783 847	57,3
1992	14 714 629	8 476 903	57,6
1993	15 345 067	8 272 435	53,9
1994	18 105 872	9 389 060	51,9
1995	21 637 041	12 206 751	56,4
Değişim (%) (1980-1995)*	643,5	631,8	-1,6

Kaynak: <http://tuikapp.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>, erişim 09.03.2014.

*Değişim oranları tarafımdan hesaplanmıştır.

Tablo 1'den anlaşılacağı üzere; Türkiye toplam ihracatı 1983, 1986 ve 1989 yıllarında düşüş yaşamış olmasına rağmen, AB 27'ye olan ihracatı 1993 hariç diğer yıllarda artış göstermiştir. Bu artışlarda 1980 sonrasında geçilen

ihracata dayalı sanayileşme politikasının rolü olduğu aşıkardır. AB 27 ülkeleriyle olan ihracatın Türkiye'nin toplam ihracatı içerisindeki payı incelenen 16 yıl süresince genel anlamda artış göstermiş, 1981, 1982, 1988, 1991, 1993 ve 1994 yıllarında küçük oranlı düşüslere tanıklık etmiştir. İncelenen dönemde Türkiye toplam ihracatındaki artış yönlü değişim %643,5 olurken, AB 27'ye olan ihracatta da çok yakın bir değişim oranı (%631,8) ile karşılaşılmıştır. Fakat AB 27'nin Türkiye ihracatı içerisindeki payının incelenen süreç içerisinde %1,6 oranında azalış gösterdiği görülmektedir.

Tablo 2. 1996-2013 Dönemi Türkiye İhracatı ve AB 28 Ülkeleri (Bin\$)

YILLAR	Türkiye'nin Toplam İhracatı	Türkiye'nin AB 28'e İhracatı	Toplam İhracat içerisinde AB 28'in Payı (%)
1996	23 224 465	12 590 475	54,2
1997	26 261 072	13 470 875	51,3
1998	26 973 952	14 837 062	55,0
1999	26 587 225	15 454 135	58,1
2000	27 774 906	15 688 009	56,5
2001	31 334 216	17 575 678	56,1
2002	36 059 089	20 457 907	56,7
2003	47 252 836	27 479 360	58,2
2004	63 167 153	36 698 919	58,1
2005	73 476 408	41 532 953	56,5
2006	85 534 676	48 148 628	56,3
2007	107 271 750	60 754 022	56,6
2008	132 027 196	63 719 097	48,3
2009	102 142 613	47 228 119	46,2
2010	113 883 219	52 934 452	46,5
2011	134 906 869	62 589 257	46,4
2012	152 461 737	59 398 377	39,0
2013	151 802 637	63 039 810	41,5
Değişim (%) (1996-2013)*	553,6	400,7	-23,4

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=627, erişim 22.01.2015

*Değişim oranları tarafımdan hesaplanmıştır.

Tablo 2'yi incelediğimizde, Türkiye'nin toplam ihracatının 1999, 2009 ve 2013 yılları ve AB 28 ile olan ihracatının 2009 ve 2012 yılları hariç olmak üzere hep artış gösterdiğini gözlemlemekteyiz. İhracatta düşüş yaşanan yılların, küresel kriz yıllarına ya da hemen sonrasına denk düşmesi; bu ihracat daralmalarının dünya konjonktürü kaynaklı olduğunu düşündürmektedir. 1996'dan 2013'e Türkiye ihracatının %553,6 oranında artış yönlü değişimine, AB'ye olan ihracatının %400,7 oranındaki değişimle cevap verdiğini görmekteyiz. Ayrıca 1996'da AB'ye olan ihracat %54,2 iken 2013'de %41,5'e düşerek %23,4'lik bir azalış ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 1 ve 2'yi birlikte değerlendirdiğimizde; her iki dönemde de Türkiye ihracatı artarken AB'ye olan ihracatın da miktar olarak arttığını, fakat buna karşın toplam ihracat içerisinde AB ülkelerine olan ihracat payının ilk dönem %1,6, ikinci dönem %23,4 oranında azaldığını görmekteyiz. GB'ye girilen dönemde AB'ye olan ihracatın bu kadar büyük oranda azalış göstermesi

GB'nin ihracat üzerindeki ticaret yaratıcı etkisinin zayıf olduğu şeklinde değerlendirilebilir. Ayrıca Türkiye AB arasında oransal olarak azalan ihracatın, diğer ülke ve ülke gruplarına kaymasıyla, GB'nin ticaret sapırtıcı etkilerinin de zayıf kaldığı yönünde çıkarsamada bulunulabilir.

Tablo 3 1980-1995 dönemindeki, Tablo 4 de GB sonrası dönemdeki Türkiye toplam ithalatını ve bu ithalat içerisinde AB ülkelerinin paylarını göstermektedir.

Tablo 3. 1980-1995 Türkiye İthalatı ve AB 27 Ülkeleri (Bin\$)

YILLAR	Türkiye'nin Toplam İthalatı	Türkiye'nin AB 27'den İthalatı	Toplam İthalat İçerisinde AB 27'nin Payı (%)
1980	7 909 364	3 145 970	39,8
1981	8 933 374	3 424 201	38,3
1982	8 842 665	3 088 587	34,9
1983	9 235 002	3 534 247	38,3
1984	10 757 032	4 161 200	38,7
1985	11 343 376	4 535 215	40,0
1986	11 104 771	5 292 286	47,7
1987	14 157 807	6 482 213	45,8
1988	14 335 398	6 730 824	47,0
1989	15 792 143	6 965 577	44,1
1990	22 302 126	10 597 223	47,5
1991	21 047 014	10 675 418	50,7
1992	22 871 055	11 514 284	50,3
1993	29 428 370	14 913 449	50,7
1994	23 270 019	11 643 573	50,0
1995	35 709 011	18 024 577	50,5
Değişim (%) (1980-1995)*	351,5	472,9	26,9

Kaynak: <http://tuikapp.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>, erişim 09.03.2014.

*Değişim oranları tarafımdan hesaplanmıştır.

1980-1995 döneminde Türkiye ithalatının genel olarak arttığını (değişim %351,5) ve bu artışa AB 27 ülkeleri ile olan ithalatın da aynı yönde tepki verdiğini (değişim %472,9) görmekteyiz. Fakat incelenen süreçte Türkiye-AB ithalatındaki artış, Türkiye toplam ithalatındaki artıştan (yüzdesele olarak) daha fazla olmuştur.

Yıllar bazında ortaya çıkan gelişmelere bakacak olursak, liberal dış ticaret politikalarının benimsendiği 1980-1995 döneminde Türkiye ithalat hacmi 1982, 1986, 1991 ve 1994 yıllarında daralma gösterirken, AB 27 ile olan ithalat ise Türkiye ithalatında da daralmaların yaşandığı 1982 ve 1994 yıllarında Türkiye toplam ithalatıyla paralel azalışlar yaşamıştır.

Tablo 4. 1996-2013 Türkiye İthalatı ve AB 28 Ülkeleri (Bin\$)

YILLAR	Türkiye'nin Toplam İthalatı	Türkiye'nin AB 28'den İthalatı	Toplam İthalat İçerisinde AB 28'in Payı (%)
1996	43 626 642	24 349 181	55,8
1997	48 558 721	26 127 526	53,8
1998	45 921 392	25 296 961	55,1
1999	40 671 272	22 537 831	55,4
2000	54 502 821	28 552 276	52,4
2001	41 399 083	19 840 787	47,9
2002	51 553 797	25 698 221	49,8
2003	69 339 692	35 156 836	50,7
2004	97 539 766	48 130 900	49,3
2005	116 774 151	52 781 362	45,2
2006	139 576 174	59 447 587	42,6
2007	170 062 715	68 472 309	40,3
2008	201 963 574	74 513 444	36,9
2009	140 928 421	56 616 302	40,2
2010	185 544 332	72 391 053	39,0
2011	240 841 676	91 439 406	38,0
2012	236 545 141	87 657 462	37,1
2013	251 661 250	92 457 992	36,7
Değişim (%) (1996-2013) *	476,9	279,7	-34,2

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1548, erişim 22.01.2015.

*Değişim oranları tarafımdan hesaplanmıştır.

GB sonrasında Türkiye dış ticaretinde ithalatın gelişimini gösteren Tablo 4'e göre, hem Türkiye'nin toplam ithalatının, hem de AB'den gerçekleşen ithalatın incelen dönem için arttığı görülmektedir. Türkiye toplam ithalatındaki artış yönlü değişim %476,9, AB ile olan ithalattaki değişim %279,7 olarak gerçekleşmiş, fakat AB'den olan ithalatta Türkiye geneline kıyasla bir dönemsel gerileme (dönemsel değişim -%34,2) yaşanmıştır.

İthalattaki gelişmeleri yıllar itibarıyla izleyecek olursak; hem Türkiye toplam ithalatında, hem de AB 28 ithalatında daralma yaşanan yıllar 1998, 1999, 2001, 2009 ve 2012 yılları olmuştur. Türkiye'nin ithalatının her daralışında AB 28 ile olan ithalatı da daralma göstermiştir. İthalattaki bu daralışların ya Türkiye'de yaşanan ekonomik krizler, ya da dünya konjonktüründe yaşanan küresel finans krizlerden kaynaklandığı söylenebilir.

Tablo 3 ve Tablo 4'ü beraber değerlendirirsek, incelenen iki dönem için de Türkiye toplam ithalatının arttığını, fakat GB sonrası dönemde bu artışın daha yüksek olduğunu (1980-1995 döneminde değişim %351,5; 1996-2013 döneminde değişim %476,9) söyleyebiliriz. Bu ithalat artışından AB'nin aldığı paydaki değişim ise; GB öncesinde %26,9 iken, GB sonrasında -%34,2 olmuştur. Bu gelişmeye bakarak da GB'nin Türkiye ithalatı açısından ticaret yaratıcı etkisinin zayıf olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca Türkiye-AB arasında oransal olarak azalan ithalatın, diğer ülke ve ülke gruplarına kaymasıyla, GB'nin ithalat üzerindeki ticaret saptırıcı etkilerini de zayıflattığı söylenebilir.

B. GB'nin Türkiye Dış Ticaretindeki Tüketim Etkisi

GB gibi bir ekonomik entegrasyon gerçekleştirildikten sonra birlik içerisinde üretilen mallardan ucuz olanlara doğru bir talep artışının ortaya çıkması beklenir. Bu talep artışı GB'ye yeni katılan ülkenin hem ihracatı hem de ithalatı üzerinde kendisini gösterir. Bu nedenle Birlik üyeliği öncesi ve sonrası ihracat ve ithalat içerisinde yatırım, hammadde ve tüketim mallarına olan talepteki değişimler her iki dönem için de ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

Tablo 5, Türkiye'nin 1980-1995 dönemi ihracatı içerisinde yatırım, hammadde ve tüketim malı dağılımının hangi miktar ve oranlarda gerçekleştiğini göstermektedir.

Tablo 5. *İhracatın Geniş Ekonomik Grupların Sınıflamasına Göre Dağılımı (1980-1995 Dönemi) (Bin\$)*

YILLAR	Yatırım (Sermaye) Malı		Hammadde (Ara Malı)		Tüketim Malları	
	Değer	Yüzde	Değer	Yüzde	Değer	Yüzde
1980	49 048	2	1 527 808	52	1 333 266	46
1981	141 446	3	2 481 373	53	2 080 115	44
1982	159 774	3	3 310 921	58	2 275 256	39
1983	150 418	3	3 168 758	55	2 408 578	42
1984	149 608	2	3 638 802	51	3 345 125	47
1985	201 617	3	4 481 487	56	3 274 860	41
1986	148 537	2	3 848 065	52	3 459 921	46
1987	204 220	2	5 191 477	51	4 793 496	47
1988	190 302	2	6 391 491	55	5 078 374	43
1989	228 462	2	5 956 726	51	5 435 949	47
1990	305 123	2	5 992 007	46	6 661 432	52
1991	348 726	3	6 259 177	46	6 984 448	51
1992	491 752	3	6 259 120	42	7 959 896	55
1993	551 666	4	6 525 764	43	8 263 401	53
1994	736 855	4	8 183 328	45	9 181 440	51
1995	848 232	4	8 933 950	41	11 848 987	55
Değişim (%) (1980-1995)*	1629,4	100	484,8	-21,2	788,7	19,6

Kaynak: <http://tuikapp.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>, erişim 17.03.2014

*Değişim oranları tarafımdan hesaplanmıştır.

1980'lerin başında Türkiye ihracatının hammadde ağırlıklı bir yapı sergilediği (yapılan ihracatın %50'den fazlasını hammadde oluşturmakta), 1990'dan itibaren tüketim malı ihracatında meydana gelen artışla bu ağırlığın tüketim malları ihracatına kaydığı gözlenmektedir. Bu dönem için yatırım malı ihracatındaki değişim %1629,4 olarak yaklaşık 17 katlık bir artış göstermesine rağmen, Türkiye toplam ihracatı içerisinde yatırım malı ihracatı payı çok düşük bir değere sahip olmuştur (1980'de %2, 1995'de %4). Türkiye toplam ihracatı içerisinde yatırım malı ihracatının zayıflığını anlatan bu durum, Türkiye'nin ileri teknoloji içeren yatırım malları üretiminde zayıf bir yapı sergilediği şeklinde de yorumlanabilir. Bunun yanında; süreç içerisinde ülke ihracat ağırlığının hammadde ağırlıklı yapıdan, tüketim malı ağırlıklı yapıya kayması; Türkiye'de uygulanan liberal politikaların ihracat üzerindeki tüketim etkilerinin,

tüketim malı ihracatı (nihai mal) üzerinde olumlu etkiler yarattığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Tablo 6 1996-2013 döneminde Türkiye toplam ihracatı içerisinde yatırım, hammadde ve tüketim malları ihracatının yıllık değerlerini ve bu değerlerin toplam ihracat içerisindeki paylarını göstermektedir.

Tablo 6. *İhracatın Geniş Ekonomik Grupların Sınıflamasına Göre Dağılımı (1996-2013 Dönemi) (Bin\$)*

YILLAR	Yatırım (Sermaye) Malı		Hammadde (Ara Mal)		Tüketim Malları	
	Değer	Yüzde	Değer	Yüzde	Değer	Yüzde
1996	1 119 767	5	9 767 257	42	12 317 985	53
1997	1 275 677	5	11 100 138	42	13 860 745	53
1998	1 342 376	5	11 251 435	42	14 365 072	53
1999	1 820 291	7	10 862 729	41	13 849 184	52
2000	2 175 701	8	11 565 080	42	13 986 727	50
2001	2 658 240	8	13 368 641	43	15 261 528	49
2002	2 790 180	8	14 657 325	41	18 464 846	51
2003	4 344 031	9	18 494 475	39	24 125 341	52
2004	6 530 838	10	25 945 606	41	30 501 889	49
2005	7 997 690	11	30 289 782	41	34 835 399	48
2006	9 423 369	11	37 788 252	44	37 790 478	45
2007	13 754 544	13	49 402 983	46	43 695 868	41
2008	16 725 377	13	67 733 802	51	47 076 909	36
2009	11 116 832	11	49 734 012	49	40 733 029	40
2010	11 771 080	10	56 380 661	50	45 320 506	40
2011	14 191 696	11	67 941 697	50	52 218 849	39
2012	13 733 634	9	82 655 801	54	55 556 262	37
2013	15 592 482	10	74 817 206	49	60 732 211	41
Değişim (%) (1996-2013)*	1292,5	100	666,0	16,7	393,0	-22,6

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do>, erişim 23.01.2015.

*Değişim oranları tarafımdan hesaplanmıştır.

GB'nin ilk yıllarında tüketim malı ihracatı toplam ihracat içerisindeki en ağırlıklı kalemi oluştururken (1996'da %53), 2007'den itibaren hammadde ihracatı tüketim malı ihracatının önünde yer almaya başlamıştır. Yatırım malı ihracatı ise hep üçüncü sıradaki yerini korumasına rağmen; incelenen dönem boyunca %1292,5 oranında artış göstererek (yaklaşık 14 kat), geniş ekonomik grupların sınıflaması içerisinde en fazla değişim gösteren grup olmuştur. Bu nedenle GB'ye üyeliğin Türkiye'nin yatırım malı ihracatı üzerinde olumlu etkiler yaratmasına rağmen, yeterli bir dönüşümü sağlayamadığını söyleyebiliriz.

Türkiye'nin GB'ye üyeliği hammadde ihracatını artırıcı ve tüketim malı ihracatını azaltıcı sonuçlar ortaya çıkarmış ve üretimi zor ama katma değeri yüksek olan nihai mallar üretip satmak yerine, üretimi kolay ama katma değeri düşük ara mallarının satılmasını teşvik ederek, ihracatta negatif yönlü bir tüketim etkisi yaratmıştır.

Tablo 7 Türkiye'nin 1980-1995 dönemine ait ithalat miktarı içerisindeki yatırım, hammadde ve tüketim malları miktar ve yüzdelerini göstermektedir.

Tablo 7. İthalatın Geniş Ekonomik Grupların Sınıflamasına Göre Dağılımı (1980-1995 Dönemi) (Bin\$)

YILLAR	Yatırım (Sermaye) Malı		Hammadde (Ara Mal)		Tüketim Malları	
	Değer	Yüzde	Değer	Yüzde	Değer	Yüzde
1980	797 614	10	6 747 143	85	363 861	5
1981	1 134 808	13	7 417 370	83	379 207	4
1982	1 237 063	14	7 182 545	81	423 028	5
1983	1 270 863	14	7 555 457	82	408 659	4
1984	1 405 915	13	8 827 773	82	523 336	5
1985	1 825 160	16	8 853 197	78	664 573	6
1986	2 332 198	21	7 954 505	72	813 874	7
1987	2 375 067	17	10 767 429	76	1 013 666	7
1988	2 547 863	18	10 827 400	76	957 558	6
1989	2 529 491	16	12 515 430	79	741 106	5
1990	4 020 103	18	16 152 886	72	2 099 014	10
1991	4 279 848	20	14 995 196	71	1 649 775	9
1992	4 814 800	21	16 196 142	71	1 773 406	8
1993	7 331 712	25	19 455 285	66	2 502 728	9
1994	5 195 475	22	16 633 112	71	1 341 548	7
1995	8 093 539	23	25 197 769	71	2 329 669	6
Değişim (%) (1980-1995)*	914,7	130	273,5	-16,5	540,3	20

Kaynak: <http://tuikapp.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>, erişim 17.03.2014

*Değişim oranları tarafımdan hesaplanmıştır.

1980'lerin başında hammadde ithalatının Türkiye ithalatı içerisinde oldukça ağırlıklı bir yapı sergilediği görülmektedir (1980'de %85), bu oranın dönem sonuna doğru %70'ler civarına gerilediği (değişim -%16,5) ve ithalatta yatırım mallarının değerinin yükselme eğilimine geçtiği gözlenmektedir. Ayrıca incelenen dönem süresince yatırım malı ithalatındaki değişim %914,7, hammadde ithalatındaki değişim %273,5 ve tüketim malı ithalatındaki değişim %540,3 olmuştur. İthal ikameci bir dış ticaret politikasından ihracata dayalı bir dış ticaret politikasına geçerken yaşanan bu tür bir yatırım ve tüketim malı ithalat artışı normal görülebilirken; özellikle yatırım malı ithalatındaki artış ülkenin kendi teknolojisini kendisi üretmektense, üretilmiş teknolojiyi alıp kullanmayı tercih ettiğini göstermektedir.

Tablo 8 1996-2013 döneminde Türkiye toplam ithalatı içerisinde yatırım, hammadde ve tüketim malları ithalatının değer ve yüzdelerini göstermektedir.

Tablo 8. İthalatın Geniş Ekonomik Grupların Sınıflamasına Göre Dağılımı
(1996-2013 Dönemi) (Bin\$)

YILLAR	Yatırım (Sermaye) Malı		Hammadde (Ara Malı)		Tüketim Malları	
	Değer	Yüzde	Değer	Yüzde	Değer	Yüzde
1996	10 253 553	24	29 114 096	67	4 020 569	9
1997	11 107 859	23	32 119 883	67	5 051 940	10
1998	10 660 621	23	29 906 827	66	5 005 153	11
1999	8 727 006	21	26 854 200	67	4 820 413	12
2000	11 365 338	21	36 009 555	66	6 928 481	13
2001	6 940 425	17	30 300 840	74	3 813 409	9
2002	8 399 565	16	37 655 830	74	4 898 331	10
2003	11 325 907	17	49 734 760	72	7 813 324	11
2004	17 397 440	18	67 549 436	70	12 100 277	12
2005	20 363 222	17	81 868 284	71	13 975 300	12
2006	23 347 556	17	99 604 660	71	16 116 330	12
2007	27 054 433	16	123 639 631	73	18 694 022	11
2008	28 020 665	14	151 747 101	75	21 489 236	11
2009	21 462 823	15	99 509 821	71	19 289 707	14
2010	28 818 242	16	131 445 426	71	24 734 930	13
2011	37 270 611	15	173 140 243	73	29 692 268	12
2012	33 925 389	14	174 930 331	75	26 699 252	11
2013	36 771 127	15	183 811 325	73	30 415 894	12
Değişim (%) (1996-2013)*	258,6	-37,5	531,3	9,0	656,5	33,3

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do>, erişim 22.01.2015.

*Değişim oranları tarafımdan hesaplanmıştır.

Türkiye ithalatının 1996-2013 dönemine ait dağılımında ilk sırada hammadde ithalatı, ikinci sırada yatırım malı ithalatı ve son sırada da tüketim malı ithalatı yer almaktadır (1980-1995 dönemine ait dağılım da aynı bulunmuştur). Karşılaştırılan 2 dönem bazında grupların ithalat içerisindeki ağırlık payları değişmemesine rağmen; hammadde ithalatındaki %531,3'lük ve tüketim malı ithalatındaki %656,5'lik dönemsel değişim oranları dikkat çekicidir. Buna karşılık yatırım malındaki değişim incelenen bir önceki döneme göre azalmış ve %258,6 (1980-1995'de %914,7) olmuştur.

GB'ye üyelik Türkiye'nin ithalatı üzerindeki tüketim etkisini tüketim malı ithalatını artırarak göstermiştir. GB öncesi tüketim malı ithalatı payı %10'un altındayken, Birlik sonrası dönemde %10'un üzerine çıkmıştır. Tüketim malı ithalatındaki bu artışın tüketim toplumu yapılanmasını pekiştirmesi ve tüketim harcamalarının toplam harcamalar içerisindeki payını büyütmesi muhtemeldir ve öyle de olmuştur. Yatırım malı ithalatı da GB öncesi dönemde %20'lerin üzerinde olan ağırlıklı payını, Birlik sonrası dönemde kaybetmeye başlamış (2013'de %15) ve yatırım malı ithalatındaki değişim azalış yönlü (-%37,5) bir şekilde yönlü kendisini göstermiştir.

C. GB'nin Türkiye Dış Ticaretindeki Ticaret Haddi Etkisi

Tablo 9 GB öncesi dönemde hem Türkiye'nin, hem de Türkiye dış ticareti içerisinde AB 27 ülkelerinin dış ticaret haddi gelişimini göstermektedir.

Tablo 9. Dış Ticaret Hadleri ve AB 27 (1980-1995 Dönemi) (Bin\$)

YILLAR	Türkiye'nin Dış Ticaret Verileri			Türkiye'nin AB 27 ile Olan Dış Ticareti		
	İhracat (Değer)	İthalat (Değer)	İhracat/İthalat Oranı (%)*	İhracat (Değer)	İthalat (Değer)	İhracat/İthalat Oranı (%)*
1980	2 910 122	7 909 364	36,8	1 668 008	3 145 970	53,0
1981	4 702 934	8 933 374	52,6	1 807 303	3 424 201	52,8
1982	5 745 973	8 842 665	65,0	2 088 923	3 088 587	67,6
1983	5 727 834	9 235 002	62,0	2 326 456	3 534 247	65,8
1984	7 133 604	10 757 032	66,3	3 070 984	4 161 200	73,8
1985	7 958 010	11 343 376	70,2	3 509 054	4 535 215	77,4
1986	7 456 726	11 104 771	67,1	3 559 877	5 292 286	67,3
1987	10 190 049	14 157 807	72,0	5 269 864	6 482 213	81,3
1988	11 662 024	14 335 398	81,4	5 618 036	6 730 824	83,5
1989	11 624 692	15 792 143	73,6	5 887 187	6 965 577	84,5
1990	12 959 288	22 302 126	58,1	7 485 236	10 597 223	70,6
1991	13 593 462	21 047 014	64,6	7 783 847	10 675 418	72,9
1992	14 714 629	22 871 055	64,3	8 476 903	11 514 284	73,6
1993	15 345 067	29 428 370	52,1	8 272 435	14 913 449	55,5
1994	18 105 872	23 270 019	77,8	9 389 060	11 643 573	80,6
1995	21 637 041	35 709 011	60,6	12 206 751	18 024 577	67,7
Değişim (%) (1980-1995)**	643,5	351,5	64,7	631,8	472,9	27,7

Kaynak: <http://tuikapp.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>, erişim 09.03.2014.

* İhracatın İthalatı Karşılama Oranları mevcut verilerden yararlanılarak hesaplanmıştır.

**Değişim oranları tarafımdan hesaplanmıştır.

Türkiye ekonomisinde 1980-1995 döneminde ihracatın ithalatı karşılama oranında ya da diğer ifadeyle dış ticaret hadlerinde bazı yıllarda iyileşmelere rastlanırken, bazı yıllarda kötüleşmeler olduğu gözlenmektedir. Dış ticaret hadleri açısından en iyi sonuca 1988 yılında rastlanırken (%81,4), en kötü sonuçla (80 yılı değerlendirme dışı bırakılırsa) 1993 yılında (%52,1) karşılaşmıştır. Türkiye dış ticaretinde ihracatın ithalatı karşılama oranındaki dönemsel değişim ise %64,7 olmuştur. Bu sonuç ele alınan dönemde Türkiye'nin dış ticaret açıklarında bir azalış olduğunun da bir göstergesidir.

Türkiye'nin AB 27 ülkeleriyle gerçekleştirdiği dış ticaret verilerinden hesaplanan dış ticaret hadleri dönem boyunca inişli çıkışlı bir yapı sergilemekle birlikte, dış ticaret hadlerindeki dönemsel iyileşme %27,7 oranında gerçekleşmiştir.

Tablo 10 GB sonrası dış ticaret hadlerindeki gelişmeleri takip edebilmek için düzenlenmiştir.

Tablo 10. Dış Ticaret Hadleri ve AB 28 (1996-2013 Dönemi) (Bin\$)

YILLAR	Türkiye'nin Dış Ticaret Verileri			Türkiye'nin AB 28 ile Olan Dış Ticareti		
	İhracat (Değer)	İthalat (Değer)	İhracat/İthalat Oranı (%)*	İhracat (Değer)	İthalat (Değer)	İhracat/İthalat Oranı (%)*
1996	23 224 465	43 626 642	53,2	12 590 475	24 349 181	51,7
1997	26 261 072	48 558 721	54,1	13 470 875	26 127 526	51,6
1998	26 973 952	45 921 392	58,7	14 837 062	25 296 961	58,7
1999	26 587 225	40 671 272	65,4	15 454 135	22 537 831	68,6
2000	27 774 906	54 502 821	51,0	15 688 009	28 552 276	54,9
2001	31 334 216	41 399 083	75,7	17 575 678	19 840 787	88,6
2002	36 059 089	51 553 797	69,9	20 457 907	25 698 221	79,6
2003	47 252 836	69 339 692	68,1	27 479 360	35 156 836	78,2
2004	63 167 153	97 539 766	64,8	36 698 919	48 130 900	76,2
2005	73 476 408	116 774 151	62,9	41 532 953	52 781 362	78,7
2006	85 534 676	139 576 174	61,3	48 148 628	59 447 587	81,0
2007	107 271 750	170 062 715	63,1	60 754 022	68 472 309	88,7
2008	132 027 196	201 963 574	65,4	63 719 097	74 513 444	85,5
2009	102 142 613	140 928 421	72,5	47 228 119	56 616 302	83,4
2010	113 883 219	185 544 332	61,4	52 934 452	72 391 053	73,1
2011	134 906 869	240 841 676	56,0	62 589 257	91 439 406	68,4
2012	152 461 737	236 545 141	64,5	59 398 377	87 657 462	67,8
2013	151 868 551	251 650 823	60,3	63 033 830	92 444 795	68,2
Değişim (%) (1996-2013)**	553,9	476,8	13,3	400,6	279,7	24,2

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=627 ve

http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1548, erişim 23.01.2015.

*İhracatın İthalatı Karşılama Oranları mevcut verilerden yararlanılarak hesaplanmıştır.

**Değişim oranları tarafımdan hesaplanmıştır.

1996-2013 döneminde Türkiye'nin dış ticaret hadlerindeki değişimlerin dalgalı bir seyir takip ettiği söylenebilir. Bazı yıllar artan, bazı yıllar azalan dış ticaret hadleri ile karşılaşmış, ama sonuç hep aynı olmuş ve dış ticaret açıkları bu dönem için de asla engellenememiştir. 2000 yılı dönemin en kötü dış ticaret açıklarına şahitlik ederken (%51,0), dönemin en iyi dış ticaret haddi 2001 yılında (%75,7) gerçekleşmiştir. 2000-2001 krizi nedeniyle ithalatın kısılmasının bu iyileşmede rol oynadığı düşünülebilir.

GB sonrası süreçte, Türkiye'nin AB 28 ile gerçekleştirdiği dış ticarete ortaya çıkan dış ticaret hadleri, Türkiye'nin toplam dış ticareti üzerinden hesaplanan dış ticaret hadlerinden genel olarak daha yüksek bulunmuştur. Bu açıdan AB ile ticaretin Türkiye dış ticaret hadlerine olumlu etkide bulunduğunu söylemek mümkündür. Türkiye dış ticaret hadlerindeki genel iyileşme dönemsel olarak %13,3 iken; AB ticaretindeki iyileşmenin %24,2 olması bu yorumu yapmamıza imkan tanır. Fakat GB dış ticaret açıklarını tam olarak kapatmaya yetmemiş ve açıklar bu dönemde de ülke için önemli bir sorun olmaya devam etmiştir.

VI. Sonuç

Türkiye ve AB arasında imzalanan GB Anlaşması ile 1 Ocak 1996 yılında Türkiye- AB ilişkilerinde son döneme girilmiş bulunmaktadır. Fakat Türkiye'nin AB ile olan ilişkilerinde önünü daha net görebilmek adına, 1 Aralık

1964’de yürürlüğe giren Ankara Anlaşması’nın 28. Maddesi’ni asla akıllardan çıkarmaması gerekir. Bu hüküm; Türkiye, anlaşmadan doğan yükümlülüklerinin tamamını yerine getirirse de, Türkiye’nin tam üyeliğini yeniden inceleyerek karar verme yetkisinin Birlik elinde bulunduğunu oldukça net bir şekilde dile getirmektedir. Açık bir ifade ile GB; Türkiye-AB ilişkilerinde nihai bir süreç olmayabilir.

Bu çalışma ile Türkiye’nin GB Antlaşması sonrası dış ticaretinde yaşadığı değişimlerle, yüzleşmek zorunda kalınan statik etkilerin olumlu ya da olumsuz yapısı değerlendirilmek istenmiştir. Bu değerlendirme yapılırken Türkiye’nin liberal ekonomi anlayışını benimseyerek ihracata dayalı dış ticaret politikalarını uygulamaya başladığı 1980 sonrası dönemle, günümüze kadar olan tarih aralığı iki döneme ayrılmıştır. İlk dönem 1980-1995 dönemi olup, GB’nin imzalandığı tarihle son bulmaktadır. İkinci dönem 1996-2013 dönemi olup, GB Antlaşmasının imzalandığı yıldan günümüze kadar geçen süreci içine almaktadır. Çalışmada bu iki döneme ait dış ticaret verileri ve bu verilerden elde edilen değerler kullanılarak GB öncesi ve GB sonrası yaşanan gelişmeler ekonomik entegrasyonlar sonucu gelişen statik etkiler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular “Üretim Etkileri”, “Tüketim Etkileri” ve “Dış Ticaret Hadlerine Etkiler” olarak üç başlıkta özetlenebilir.

Üretim Etkisi: İncelenen her iki dönemde de Türkiye ihracatı artarken AB’ye olan ihracatın da miktar olarak arttığını, fakat buna karşın toplam ihracat içerisinde AB ülkelerine olan ihracat payının ilk dönem %1,6, ikinci dönem %23,4 oranında azaldığını görmekteyiz. İncelenen iki dönem için de Türkiye toplam ithalatının arttığını, fakat GB sonrası dönemde bu artışın daha yüksek olduğunu (1980-1995 döneminde değişim %351,5; 1996-2013 döneminde değişim %476,9) söyleyebiliriz. Bu ithalat artışından AB’nin aldığı paydaki değişim ise; GB öncesinde %26,9 iken, GB sonrasında -%34,2 olmuştur.

GB sonrası Türkiye-AB arasındaki ticaretin miktar olarak artmasına rağmen, oransal olarak değer kaybetmesi, GB’nin hem ihracat hem de ithalat üzerindeki ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerinin zayıf olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Tüketim Etkisi: Türkiye’nin GB’ye üyeliği hammadde ihracatını artırıcı ve tüketim malı ihracatını azaltıcı sonuçlar ortaya çıkarmış ve üretimi zor ama katma değeri yüksek olan nihai mallar üretip satmak yerine, üretimi kolay ama katma değeri düşük ara mallarının satılmasını teşvik ederek, ihracatta negatif yönlü bir tüketim etkisi yaratmıştır. Yatırım malı ihracatındaki zayıflığın ise aşılamamış olması, ülkenin hala kalkınma ivmesini tam anlamıyla yakalayamadığını ve emek yoğun üretim tarzından teknoloji yoğun üretime geçilemediğini göstermektedir.

GB’ye üyelik Türkiye’nin ithalatı üzerindeki tüketim etkisini tüketim malı ithalatını artırarak göstermiştir. GB öncesi tüketim malı ithalatı payı %10’un altındayken, Birlik sonrası dönemde %10’un üzerine çıkmıştır. GB’ye

girilmesiyle Tüketim malı talebindeki artışa rağmen yatırım malı talebinin gerilemesi, ithalattaki tüketim etkisinin tüketim malları lehine gelişerek, ülkenin yatırım ağırlıklı büyümesinden ziyade tehlikeli bir şekilde tüketim ağırlıklı büyümesine öncülük ettiği şeklinde yorumlanabilir.

Ticaret Haddi Etkisi: Türkiye ekonomisinde 1980-1995 döneminde ihracatın ithalatı karşılama oranında ya da diğer ifadesiyle dış ticaret hadlerinde bazı yıllarda iyileşmelere rastlanırken, bazı yıllarda kötüleşmeler olduğu gözlenmekle beraber, bu dönemde Türkiye'nin dış ticaret açıklarında bir azalış olduğu da aşıkardır.

GB sonrası süreçte, Türkiye'nin AB 28 ile gerçekleştirdiği dış ticarete ortaya çıkan dış ticaret hadleri, Türkiye'nin toplam dış ticareti üzerinden hesaplanan dış ticaret hadlerinden genel olarak daha yüksek bulunmuştur. Bu açıdan AB ile ticaretin Türkiye dış ticaret hadlerine olumlu etkide bulunduğunu söylemek mümkündür. Türkiye dış ticaret hadlerindeki genel iyileşme dönemsel olarak %13,3 iken; AB ticaretindeki iyileşmenin %24,2 olması bu yorumu yapmamıza imkan tanır. Fakat GB dış ticaret açıklarını tam olarak kapatmaya yetmemiş ve açıklar bu dönemde de ülke için önemli bir sorun olmaya devam etmiştir.

Bu çalışma; Türkiye'nin AB ile girdiği GB süreci sonrasında dış ticaretinde yaşanan değişimlerin sadece statik etkiler baz alınarak gerçekleştirildiği bir çalışmadır. Ayrıca bu çalışma; bir ekonomik entegrasyon türü olarak ifade edilen GB'nin olası dinamik etkilerinin ortaya çıkmadığı varsayımı altında gerçekleştirilmiştir. Bu varsayım dahilinde çalışma sonuçlarını özetleyecek olursak; Türkiye'nin GB Antlaşmasını imzalamakla elde etmeyi umduğu refah etkilerinin; incelenen 17 yıllık süreç içerisinde tam olarak ortaya çıkmadığı görülmektedir. Gerek üretim, gerek tüketim ve gerekse dış ticaret hadleri üzerinde Türkiye lehine iyileştirici bir takım gelişmeler olduğu kabul edilse de, bu sonucun ileri bir ekonomik entegrasyon türü olan GB için yeterli olmadığını söyleyebiliriz. Fakat daha kesin sonuçlara ulaşabilmek adına; çalışmaya dinamik etkilerin de ilave edilerek sonuçların daha kapsamlı bir şekilde yorumlanmasına ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır. Nihayetinde bu gereklilik; mikro açıdan Türk dış ticareti, makro açıdan da Türkiye ekonomik sürdürülebilirliği için bir zorunluluk olarak görülmektedir.

Kaynaklar

- Balassa, B. (1961), **The Theory of Economic Integration**, Richard D. Irwin, Inc, Homewood Illinois.
- Çak, D. ve Çak, M. (2007), "Gümrük Birliği'nin Getirdikleri ve Götürdükleri: Dış Ticaret Vergileri ve İhracat Gelirleri Analizi", *İstanbul Ticaret Odası*, Yayın No: 2007-68, İstanbul.
- Çelik, K. (2012), **Uluslararası İktisat**, Derya Kitabevi, 5. Baskı, Trabzon.

- Çolpan Nart, E. (2010), “Gümrük Birliği’nin Türkiye Dış Ticareti Üzerine Etkileri: Panel Veri Analizi”, *Journal of Yaşar University*, 17(5): 2874-2885.
- Dura, C. ve Atik, H. (2007), **Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye**, Nobel Yayın Dağıtım, 3. Baskı, İstanbul.
- Gökdemir, L. ve Karaman, E. (2008), “Onuncu Yılında Gümrük Birliği: Ne Beklendi? Ne Gerçekleşti?”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.18, S.2, 277-296.
- Gündüz, O. ve Esengün, K. (2007), “Gümrük Birliğinin Türkiye’nin Avrupa Birliği (15) İle Dış Ticareti Üzerine Etkileri”, *GOÜ, Ziraat Fakültesi Dergisi*, 24 (1): 43-39.
- <http://tuikapp.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul/> 09.03.2014.
- http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=627/ 23.01.2015.
- http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1548/ 23.01.2015.
- <http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do/22.01.2015>.
- Kalaycı, C. ve Artan, S. (2010), “Gümrük Birliğinin Türkiye’nin Dış Ticaretine Etkileri: Panel Veri Analizi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:27, Ağustos 2010: 301-314.
- Karluk, R. (1993), **Uluslararası İktisat**, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul.
- Karluk, R. (2013), **Uluslararası Ekonomi Teori-Politika**, 10. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.
- Kızıltan, A., Ersungur, M. ve Polat, Ö. (2008) “Gümrük Birliği’nin Türkiye’nin Avrupa Birliği İle İhracat ve İthalatına Etkisi”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:22, Ocak 2008, Sayı:1: 83-99.
- Kösekahyaoglu, L. (2012), **Dış Ticaret ve Rekabet Gücü 1923-2011**, Alter Yayıncılık, Ankara.
- Morgil, O. (2000), “The Impact of Trade Liberalization: Turkey’s Experience with the Customs Union”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2): 189-197.
- Polat, Ç. (2013), **Dış Ticarete Giriş**, TC Anadolu Üniversitesi Yayın No:2791, Açık Öğretim Fakültesi Yayın No: 1749, Editör Nüvit Oktay, Eskişehir.
- Seyidoğlu, H. (2003), **Uluslararası İktisat Teori, Politika ve Uygulama**, Güzem Can Yayınları, 15. Baskı, İstanbul.
- Seyidoğlu, H. (2013), **Uluslararası İktisat Teori, Politika ve Uygulama**, Güzem Can Yayınları, 19. Baskı, İstanbul.
- Taşdemir, İ. (2008a), **Avrupa Birliği ve Diğer Uluslararası Birlikler ile İlişkilerde Türkiye’nin Seçenekleri**, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 2008-13, Cilt 2, İstanbul.
- Taşdemir, İ. (2008b), **Avrupa Birliği ve Diğer Uluslararası Birlikler ile İlişkilerde Türkiye’nin Seçenekleri**, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 2008-13, Cilt 1, İstanbul.

- Temiz, D. (2009), “Gümrük Birliği ile Birlikte Türkiye’nin Dış Ticaretinde Yapısal Değişmeler Oldu mu?”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt:8, No:1: 115-138.
- Togan, S. (2000), “Effects of a Turkey-European Union Customs Union and Prospects for the Future” , *Russian and East European Finance and Trade*, 36(4): 5-25.
- Tonus, Ö. (2007), “Gümrük Birliği Sonrasında Türkiye’de Dışa Açıklık ve Sanayileşme”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Nisan-2007: 193-214.
- Tüzmen, K. (2004), “Gümrük Birliği’nde Sekiz Yıl”, *ASOMEDYA*, Ocak-2004 <http://www.aso.org.tr/kurumsal/media/kaynak/TUR/asomedyaya/ocak2004/forumocak2004.html>.
- Vergil, H. (2005). “Gümrük Birliği Sonrası Türkiye’nin Endüstri-İç Ticaret Düzeyi”, *Journal of Faculty of Business*, Vol.5, No.2, 2004-No.1: 61-77.
- Yıldırım, E. ve Dura, C. (2007), “Gümrük Birliği’nin Türkiye Üzerindeki Etkileri Konusundaki Literatüre Bir Bakış”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 28, Ocak-Haziran 2007: 141-177.